

TIPOLOGIA ȘI CRONOLOGIA MATERIALULUI VINČIAN DE LA BALTA SĂRATĂ — CARANSEBEȘ (campania din 1963)*

Așezarea vinčiană de la Balta Sărată, cu tot caracterul restrîns al cercelărilor și săpăturilor efectuate în ea, joacă un rol important în lămurirea evoluției și cronologiei culturii Vinča pe teritoriul Banatului, din țara noastră. Scurtul raport de săpătură al lui Sever Dumitrașcu¹, precum și materialul publicat de Liviu Groza², din păcate fără observații stratigrafice, fără a fi vina autorilor, ci a condițiilor de descoperire, nu sînt suficiente pentru înțelegerea justă a încadrării tipologico-cronologice a materialului de aici, ceea ce oferă prea puține elemente sigure de operat, așa cum o cer actualele cerințe științifice. Din această cauză reluăm discutarea materialului arheologic descoperit în campania din 1963 și depozitat la Muzeul din Cluj-Napoca³, chiar cu riscul de a repeta unele amănunte, dar cu convingerea că vom oferi specialiștilor o bază mai sigură de discuții.

Situația stratigrafică. Așa cum rezultă din publicația lui S. Dumitrașcu, sînt două niveluri de locuire: unul între 0,40 m și celălalt între 1,10—1,30 m, numerotate de noi cu cifre romane II și I⁴. Materialul din nivelul al doilea a fost ridicat și încadrat în stratul de săpătură 0,40—0,60 m. Materialul din nivelul întii (I), 1,10—1,30 m, nu avem certitudinea că nu ar fi fost amestecat, deoarece este posibil ca funduri de bordeie și gropi să nu fi fost semnalate, lucru care nu poate fi totdeauna sesizat într-o săpătură cu caracter restrîns (10×2 m), cum a fost cea de la Balta Sărată. O statistică a noastră asupra materialului adus la Cluj-Napoca arată o scădere proporțională a materialului de adîncimi. Astfel, între 0,40—0,60 m adîncime este cca. 40% din material, urmînd apoi 38% între 0,60—0,80 m, 2% între 1—1,20 m și 20% între 1,20—1,40 m. Această statistică arată că peste 38% din material a fost găsit între nivelurile II și I. Puținul material — doar 2% — de la adîncimea de 1—1,20 m diferă de cel din celelalte adîncimi, în vreme ce descoperirile de la 1,20—1,40 m, prin toate caracteristicile lor, sînt cunoscute și în nivelul II. Aceasta ne determină să credem că materialul mai sus amintit aparține nivelului II, fiind, foarte probabil, provenit din resturile unor funduri de gropi sau bordeie aparținînd nivelului II nesesiabile întotdeauna. În acest caz, pînă la o nouă verificare stratigrafică, singurul material care aparține, în mod sigur, nivelului I considerăm că este cel descoperit între 1—1,20 m, din păcate redus ca număr⁵.

* Comunicare la Sesiunea Societății de științe istorice din Caransebeș, martie 1973.

¹ S. Dumitrașcu, în *Lucrări Științifice*, ser. A, Oradea, 1969, p. 517—521.

² L. Groza, în *Banatica*, I, 1971, p. 61—65.

³ Materialul publicat de Dumitrașcu a fost trimis la Caransebeș.

⁴ Vezi și S. Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 517.

⁵ Săpăturile începute în 1973 nu sînt încheiate.

Factura ceramicii. Nivelul Balta Sărată I (1—1,20 m). Un fragment aparține ceramicii de uz comun și este bine netezit, fiind cărămiziu (fig. 12/9). Un altul este din pastă semifină, de culoare cenușie, cu două straturi superficiale cenușiu-gălbui (fig. 12/13). Ceramica fină este reprezentată prin 6 fragmente, din care două sînt de culoare cenușie, arderea este bună, fiind bine lustruite. Unul din ele este ornamentat cu pliseuri (fig. 14/5), iar alte patru au slip brun roșcat, lustruit, avînd pasta cărămizie (fig. 13/6) ori cenușie (fig. 13/5; 14/3, 6—7). Comparînd situația din acest nivel cu cea din rest, observăm că, în afara ceramicii de uz comun, din 100 de fragmente doar unul este cenușiu lustruit. Această constatare nu este întîmplătoare, deoarece arată o ceramică de mai bună factură decît cea din nivelul următor.

Nivelul Balta Sărată II. O statistică a categoriilor ceramice din acest nivel arată următoarea situație: 60% ceramică de uz comun, 23% semifină, 17% fină. Între 0,40—0,60 m = 53% uz comun, 21% semifină, 26% fină. Între 0,80—1 m = 66% uz comun, 24% semifină, 10% fină. Între 1,20—1,40 m = 69% uz comun, 20% semifină, 11% fină. La ceramica de uz comun, la toate adîncimile, predomină cea cărămizie, urmată de cea brună și apoi cea neagră; la categoria semifină este mai numeroasă cea cărămizie mată, urmată în același procent de cea neagră și brună; la ceramica fină domină cea neagră, urmată de cea cărămizie. La specia neagră, cea mai bogată este ceramica lustruită, față de cea mată. Ceramica bine lustruită, cu luciu metalic („poleită”) este foarte rară.

Formele (fig. 17). Cantitatea restrînsă a ceramicii din nivelul I impune prudență la analiza tipologică a formelor și a analogiilor. Rețin în mod deosebit atenție strachina bitronconică (fig. 13/6)⁶ și cea cu umăr puternic carenat (fig. 13/5), ultima fiind o formă puțin cunoscută în cultura Vinča. Formele din nivelul al II-lea sînt puțin evaluate și de aceea este necesară o analiză amănunțită, dar și aceasta trebuie privită cu rezervele necesare. Prezentăm în cele ce urmează cîteva forme și variante dînd și cele mai apropiate analogii: a₁ *strachina tronconică* este larg răspîndită în spațiu și timp. Începe în faza Vinča A și durează pînă la sfîrșitul acestei civilizații. Analogii pentru aceasta sînt la Varoš⁷, Žarkovo II⁸, Liubcova⁹ și Turdaș¹⁰; a₂ *strachina tronconică plată*, este o formă rar întîlnită¹¹; b₁₋₃ *strachina tronconică cu pereții curbați* are mai multe variante, avînd diferite analogii: varianta 1¹², varianta 2¹³, varianta 3¹⁴; subvarianta b₄ are pasta grosolană, ca la ceramica de uz comun; c₂ *strachină bitronconică cu partea superioară scurtă*, cu analogii în așezări din orizont Vinča B₁ la Trnovačka¹⁵, Ara-

⁶ Forme asemănătoare sînt la Tărtăria, niv. II, cf. N. Vlăsa, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 485—494. Asemenea forme se vor menține în niv. următor. Este greu de precizat, fără o analiză mai largă, care este evoluția acestei forme și care sînt orizonturile ei cele mai timpurii.

⁷ A. Benac, în *Glasnik*, XV—XVI, 1961, p. 39—78, fig. 1, orizont Vinča A—B₁.

⁸ M. și D. Garašanin, în *Starinar*, N. S., III—IV, 1952—1953, p. 124—136, fig. 14, p. 114.

⁹ E. Comșa, în *SCIV*, XVI, 3, 1965, p. 545—551, fig. 2/17—20: Vinča B₂.

¹⁰ M. Roska, în *DolgSzeged*, XII, 1—2, 1936, p. 37, fig. 11/1.

¹¹ E. Comșa, *op. cit.*, fig. 2/22.

¹² *Ibidem*, fig. 2/18, 23.

¹³ *Ibidem*, fig. 2/11.

¹⁴ *Ibidem*, fig. 2/10, 13, 14.

¹⁵ B. Jovanović, în *RadVojvMuz*, 14, 1965, p. 40—42, pl. V/9.

dac¹⁶, Batka Perlez¹⁷. c₁ *strachina bitronconică cu alveole* sub buză, ce are analogii la Žarkovo¹⁸. Pentru *strachina mică, bitronconică, adincă*, cu partea superioară ușor curbată, sînt analogii la Varoš¹⁹. *Strachina bitronconică plată*, cu partea superioară convexă — *varianta f* — are analogii la Turdaș²⁰. Pentru străchinile cu gît și partea superioară arcuită sînt multe analogii. *Varianta h₁* are bune analogii la Vinča²¹; *varianta h₂* are corespondențe la Žarkovo²², Vinča²³, Donja Tuzla²⁴, Žitkovac²⁵ și Aradac²⁶. Vasul cu proeminențe conice scunde, ușor ridicate, are analogii la Vinča²⁷ și Trnovačka²⁸. Picioarele de cupă sînt asemănătoare cu cele de la Vinča²⁹, Potporani³⁰, Bač³¹, Hinova³² și Ostrovul Corbului³³.

Ornamentele. Pentru unele fragmente — fig. 14/1 — sînt analogii la Turdaș³⁴ și la Poiana în Pisc³⁵, doar că factura ceramicii și orizontul la care apar diferă. Studiarea ornamentației impune prudență, atunci cînd nu sînt observații stratigrafice sigure, deoarece sînt unele ornamente care rămîn mult timp „la modă”, în vreme ce altele dispar sau reapar la un anumit orizont cronologic. Ornamentul din fig. 7/2 are analogii la Vinča³⁶ și Žarkovo³⁷, la orizont Vinča A, dar și în faze mai tîrzii, la Baranda³⁸ și Butmir³⁹. Tot la Butmir sînt asemănări surprinzătoare ca tehnică și motiv pentru ornamentul din fig. 8/8⁴⁰ și triunghiurile hașurate — fig. 8/2, 4, 9⁴¹ — triunghiurile punctate⁴² — fig. 15/14 = 8/9 — cu analogii la Butmir⁴³, Aradac⁴⁴ și, ceva mai tîrzii, la Crnokalačka Bara⁴⁵ și Ostrovul Corbului⁴⁶. Banda punctată, îngustă, dispusă oblic, are corespondențe la Trno-

¹⁶ B. Staljo, în *ZborNM*, VI, 1970, p. 73—82, fig. 2/5.

¹⁷ R. Radišić, în *ArhPregl*, 9, 1967, p. 44—45.

¹⁸ M. și D. Garašanin, *op. cit.*, p. 112, fig. 11.

¹⁹ A. Benac, *op. cit.*, fig. 1/3.

²⁰ M. Roska, *op. cit.*, p. 37, fig. 11.

²¹ B. Jovanović, în *Starinar*, XI, 1961, p. 9—20, fig. 15, p. 14.

²² M. și D. Garašanin, *op. cit.*, fig. 15.

²³ M. Garašanin, *Hronologia vinčanske grupe*, Ljubljana, 1951, p. 161.

²⁴ A. Benac, în *BerRGK*, 42, 1962, p. 3 și urm., pl. V/1.

²⁵ N. Tasić, în *GlasMKiM*, III, 1958, p. 11—49, fig. 6.

²⁶ B. Staljo, *op. cit.*, fig. 2/2.

²⁷ M. Vasić, *Prehistoriska Vinča*, IV, 1936, pl. 50b/495=6,6 m.

²⁸ B. Jovanović, în *RadVojvMuz*, 14, 1965, p. 41, pl. V/1.

²⁹ M. Vasić, *op. cit.*, p. 47, lista 9, fig. 62/465=7 m; 62/469=8,8 m; 62/464=7.4 m; 62/495=6,6 m; pl. XXXV/86b=6,9 m.

³⁰ B. Milleker, în *Starinar*, XIII, 1938, fig. 3.

³¹ B. Brukner, *Neolit u Vojvodini*, Belgrad — Novi Sad, 1968, pl. V/5.

³² D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1935, p. 25, fig. 14.

³³ *Ibidem*, p. 26, fig. 16.

³⁴ M. Roska, *op. cit.*, fig. 11/5.

³⁵ I. Paul, în *Materiale*, VII, 1960, p. 113, fig. 6/5.

³⁶ M. Vasić, *op. cit.*, fig. 5/249=9,2 m.

³⁷ M. și D. Garašanin, *op. cit.*, p. 118, fig. 23.

³⁸ B. Jovanović, în *ArhPregl*, 6, 1964, p. 11—12, pl. III/2.

³⁹ W. Radimirski — M. Hoernes, *Die neolithische Station von Butmir (bei Sarajevo in Bosnien)*, Wien, 1895, pl. V/12; Fr. Fiala — M. Hoernes, *Die neolithische Station von Butmir*, II, Wien, 1898, pl. XI/5.

⁴⁰ Radimirski — Hoernes, *op. cit.*, pl. V/4.

⁴¹ *Ibidem*, pl. VII/12.

⁴² Gh. Lazarovici, în *Banatica*, I, 1971, p. 17—60.

⁴³ Fiala — Hoernes, *op. cit.*, pl. XII/4.

⁴⁴ D. Karpandžić, în *Starinar*, III, 1923, p. 173.

⁴⁵ N. Tasić — E. Tomić, *Crnokalačka Bara*, Belgrad, 1965, pl. 18/1.

⁴⁶ D. Berciu, *op. cit.*, p. 30 și urm., fig. 22/6.

vačka⁴⁷ și Baranda⁴⁸. Alveolele sub buza vasului — fig. 3, 4/2—4, 5/10, 9/17, 11/6, 8, 14/12—13 — au analogii la Trnovačka⁴⁹ și Aradac⁵⁰. Pentru așa-zisele „topoaremăciucă“ sau „idoli“, cum le-am zis mai recent, nici acum, din păcate, nu avem prea multe analogii⁵¹. Asemenea piese se cunosc încă din vremea cercetărilor lui Sever Dumitrașcu, iar un număr mare a fost amintit și publicat de Liviu Groza⁵². Până în momentul de față avem doar pentru o treime din ele observații stratigrafice, de aceea precizarea unei evoluții tipologice ar fi prea timpurie.

Incadrarea tipologico-cronologică. Aruncînd o privire asupra încadrării cronologice a așezărilor amintite mai sus ca analogii tipologice, constatăm că unele sînt la orizont cronologic Vinča A, deci foarte timpuriu pentru materialul nostru; așa sînt așezările de la Idioș⁵³, Žarkovo, niv. IV⁵⁴, în vreme ce așezările de la Aradac⁵⁵, Varoš⁵⁶, Trnovačka⁵⁷ și Žitkovac⁵⁸ sînt din faza B₁. Din faza Vinča B₂ sînt așezările de la Donja Tuzla⁵⁹, Potporani⁶⁰, Žarkovo, niv. II⁶¹, Butmir⁶², nivelurile evaluate de la Liubcova⁶³ și Ostrovul Corbului⁶⁴.

În concluzie, dacă ținem cont de analizele tipologice mai sus amintite, observăm că materialul de la Balta Sărată, prin unele elemente, se încadrează în fazele Vinča B₁ — B₂. Anumite analogii cu materiale din așezări Vinča A sînt de obicei pînă pentru forme de vase sau ornamente care au o evoluție îndelungată și deci nu trebuie luate ca elemente sigure de datare. La Balta Sărată lipsesc elementele caracteristice fazei Vinča A, fază cunoscută mai bine, pînă în prezent, la Gornea⁶⁵. Lipsesc de asemenea elemente caracteristice etapei evaluate a fazei Vinča B₂. Sărăcia plasticii de aici, lipsa ornamentelor spiralieră, a picioarelor de cupă masive, scunde, a ceramicii roșii, ne determină a considera că materialul din nivelul II de la Balta Sărată — fără a cuprinde aici tot materialul care apare la suprafață sau în diferitele puncte ale așezării unde au mai fost făcute sondaje — aparține fazei Vinča B₁ și, foarte probabil, începutului fazei Vinča B₂.

Dorim să precizăm că nu se constată o evoluție directă între așezarea de la Gornea și Balta Sărată, deși nici prea îndepărtate în timp nu sînt. Legăturile

⁴⁷ B. Jovanović, în *RadVojvMuz*, 14, 1965, pl. VI/11.

⁴⁸ Idem, în *ArhPregl*, 6, 1964, p. 11—12, pl. III/1.

⁴⁹ Idem, în *RadVojvMuz*, 14, 1965, pl. V/11—12, VI/4.

⁵⁰ D. Karpandžić, *op. cit.*, pl. V/7; B. Staljo, *op. cit.*, fig. 4/3.

⁵¹ Gh. Lazarovici — L. Groza, comunicare la simpozionul *In memoriam Constantini Daicovicu*, Caransebeș, 12—13 aprilie 1975; Gh. Lazarovici, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 6, nota 28; idem, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 409—413, nota 10, fig. 2/24—27; W. Fewkes, în *BASPR*, 12, 1936, p. 5—31, pl. VI/A₁₈.

⁵² Cf. *Banatica*, 1, 1971, p. 71, pl. III.

⁵³ Vl. Milojević, în *BSA*, 44, 1949, p. 284, fig. 9.

⁵⁴ M. și D. Garašanin, *op. cit.*, p. 284, fig. 9.

⁵⁵ Vl. Milojević, *op. cit.*, p. 284, fig. 9.

⁵⁶ A. Benac, în *Glasnik*, XV—XVI, 1961, p. 71; idem, *Époques Préh. en Yougosl.*, Beograd, 1971, p. 71.

⁵⁷ B. Brukner, *op. cit.*, p. 68; idem, în *RadVojvMuz*, 14, 1965, p. 41.

⁵⁸ N. Tasić, în *GlasMKiM*, III, 1958, p. 24; idem, *Arheološko istraživanja na porudēju Djerđapa*, Beograd, 1965, p. 30.

⁵⁹ A. Benac, în *Glasnik*, XV—XVI, 1961, p. 71.

⁶⁰ Vl. Milojević, *op. cit.*, p. 284, fig. 9; B. Brukner, *op. cit.*, p. 68, 72.

⁶¹ M. și D. Garašanin, *op. cit.*, p. 126.

⁶² Vl. Milojević, *op. cit.*

⁶³ E. Comșa, *op. cit.*, p. 549; idem, în *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 11—14.

⁶⁴ D. Berciu, *op. cit.*, pl. 35.

⁶⁵ Gh. Lazarovici, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 484—486.

cu aşezarea de la Zorlenţul Mare sînt foarte puternice, dar puţinătatea materialului din nivelul I (iar după stratigrafia mai recentă 5—6) de la Zorlenţul Mare impune rezerve (pînă la încheierea săpăturilor de la Zorlenţul Mare). Alte analogii privind alte forme şi ornamente cu aşezări din Banat au fost precizate cu alt prilej⁶⁶.

Materialul din nivelul inferior de la Balta Sărată, după toate caracteristicile sale, este contemporan cu cel din niv. I de la Tărtăria, așa încît datele de cronologie absolută sînt indicate de această aşezare⁶⁷. Începuturile fazei Vinča B₁, după cum o indică tăbliţele de la Tărtăria, sînt în jur de 3000—2850 î.e.n.

GH. LAZAROVICI

TYPOLOGIE UND CHRONOLOGIE DES VINČA-MATERIALS VON
„BALTA SĂRATĂ“ — CARANSEBEŞ
(KAMPAGNE 1963)

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit verwertet das von Sever Dumitraşcu in 1963 ausgegrabene Material welches sich in den Lagerräumen des Historischen Museums Transsylvaniens in Cluj-Napoca befindet.

Mit Untersuchung der Fundbedingungen wird gezeigt dass der Grossteil des Materials (Abb. 1—11) sowie die Funde aus 1,20—1,40 m Tiefe dem ersten, oberen Niveau angehören. Aus dem zweiten, unteren Niveau stammen nur sehr wenige Funde (Abb. 12—14).

Auf Grund typologischer Übereinstimmungen der Formen und Verzierungen mit Siedlungen aus benachbarten oder ferner gelegenen Gebieten, mit Inbetrachtung ihrer Entwicklung, nimmt der Verfasser an dass das beschriebene Fundmaterial der Phase Vinča B₁ und vielleicht dem Beginn der Phase Vinča B₂ angehört.

Die Angaben der absoluten Chronologie werden von der Siedlung und den Tontäfelchen aus Tărtăria, um 3000—2850 v.u.Z. dargeboten.

⁶⁶ Idem, în *Banatica*, II, 1973, p. 37 şi urm.

⁶⁷ N. Vlassa, *op. cit.*, p. 484; Vl. Milojević, în *Germania*, 43, 1965, p. 261—268.

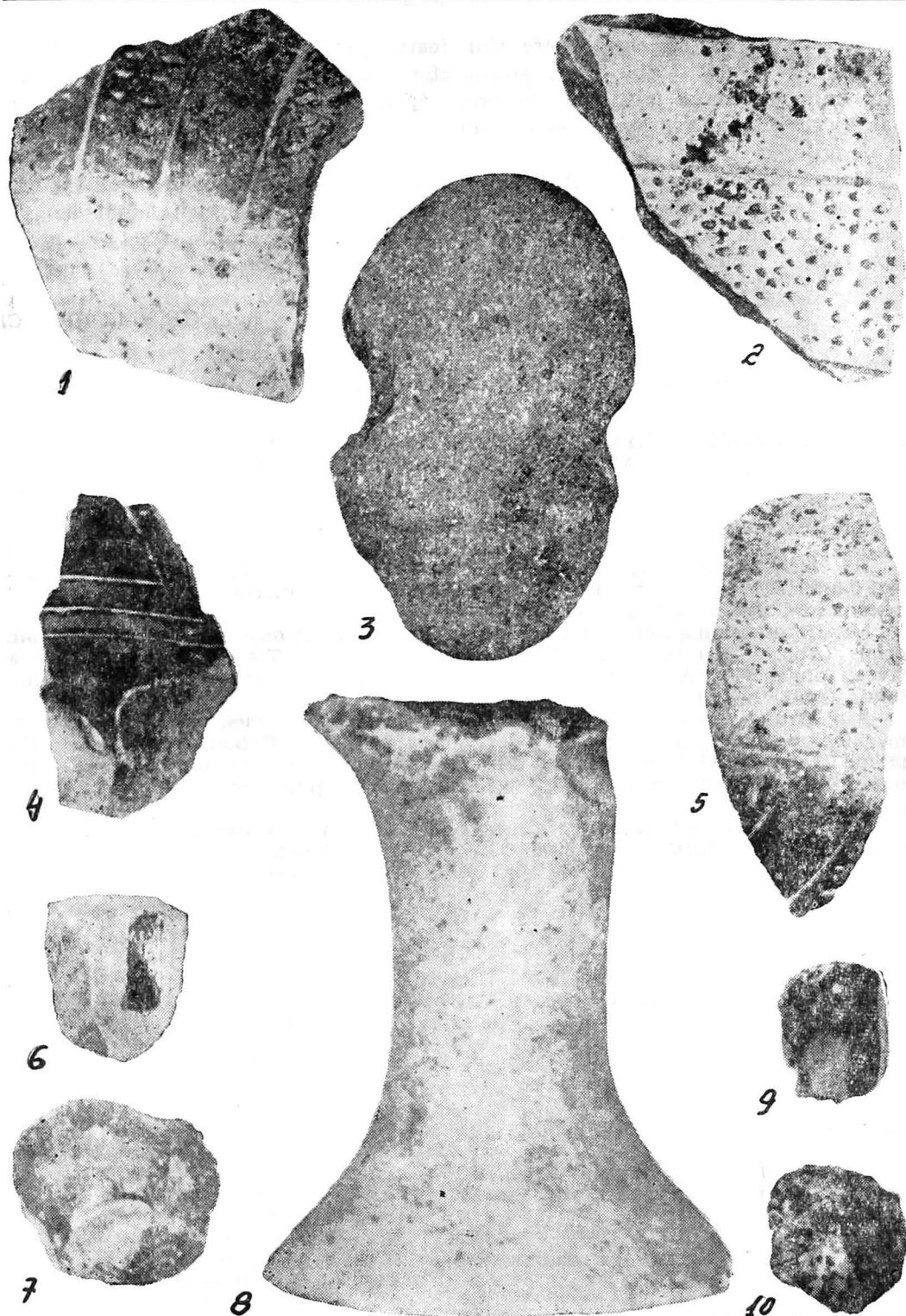

Fig. 1 — Descoperiri de la suprafață. 1—2, 4—5, 8, ceramică; 3, idol de piatră; 6—7, 9—10, silix. Vinča B₁/B₂.

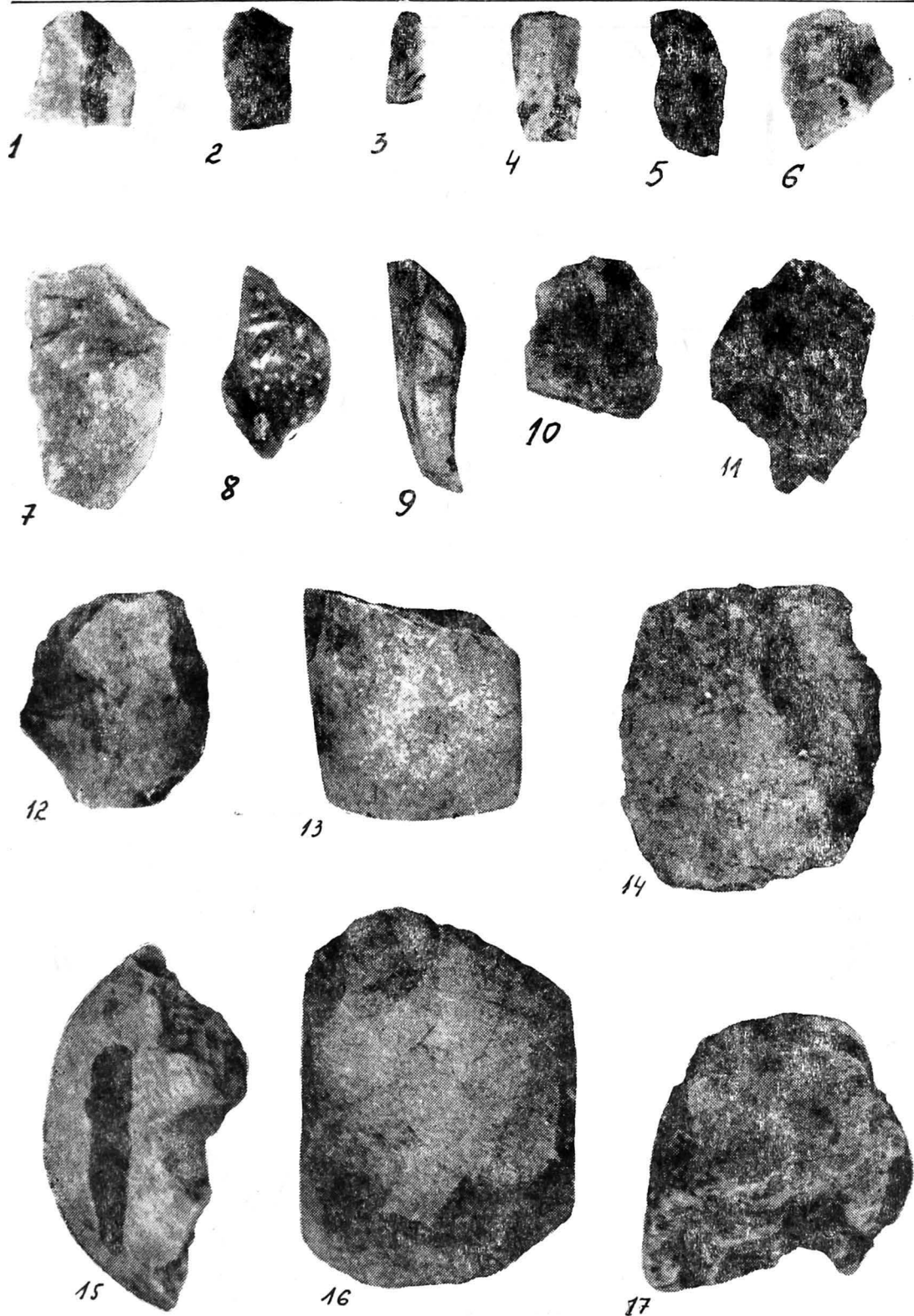

Fig. 2 — Adîncimea 0,40—0,60 m. 1—12, 14, lame de silex; 13, 16, fragmente de topoare de piatră; 15, 17, fragmente de greutăți din lut. Vinča B1/B2.

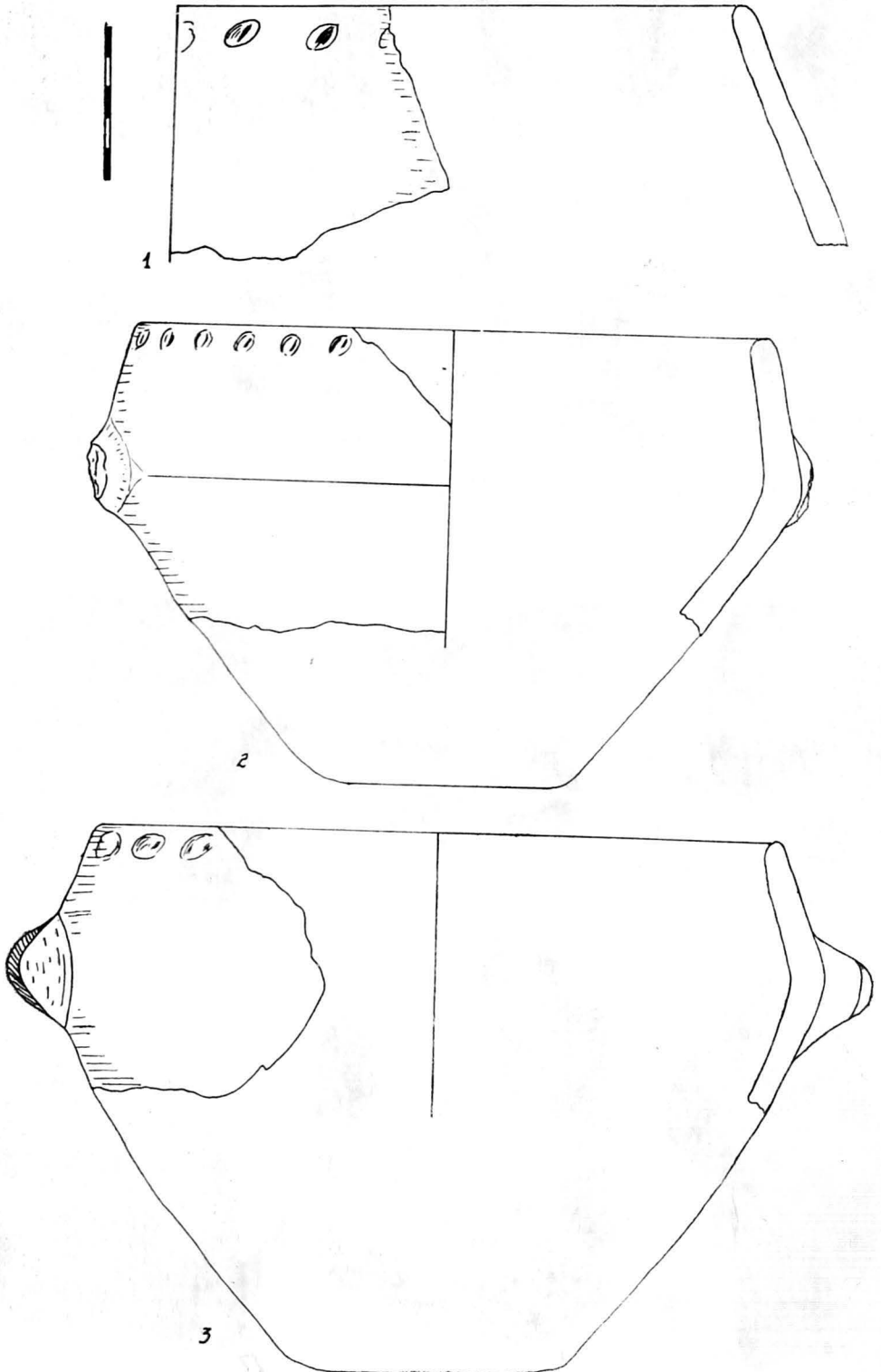

Fig. 3 — Adîncimea 0,40—0,60 m. Ceramică de uz comun. Vinča B₁/B₂.

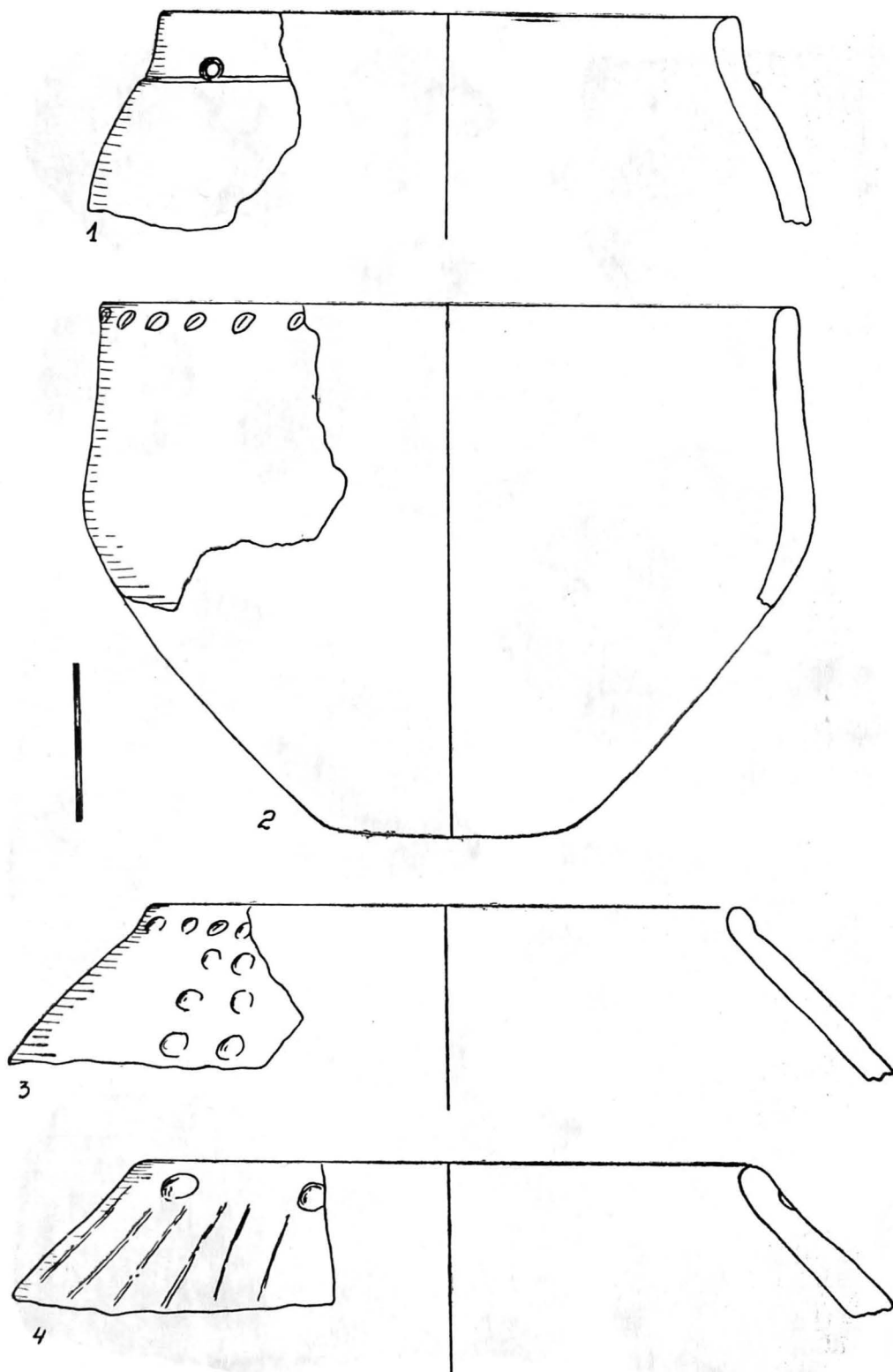

Fig. 4 — Adâncimea 0,40—0,60 m. Ceramică de uz comun. Vinča B₁/B₂.

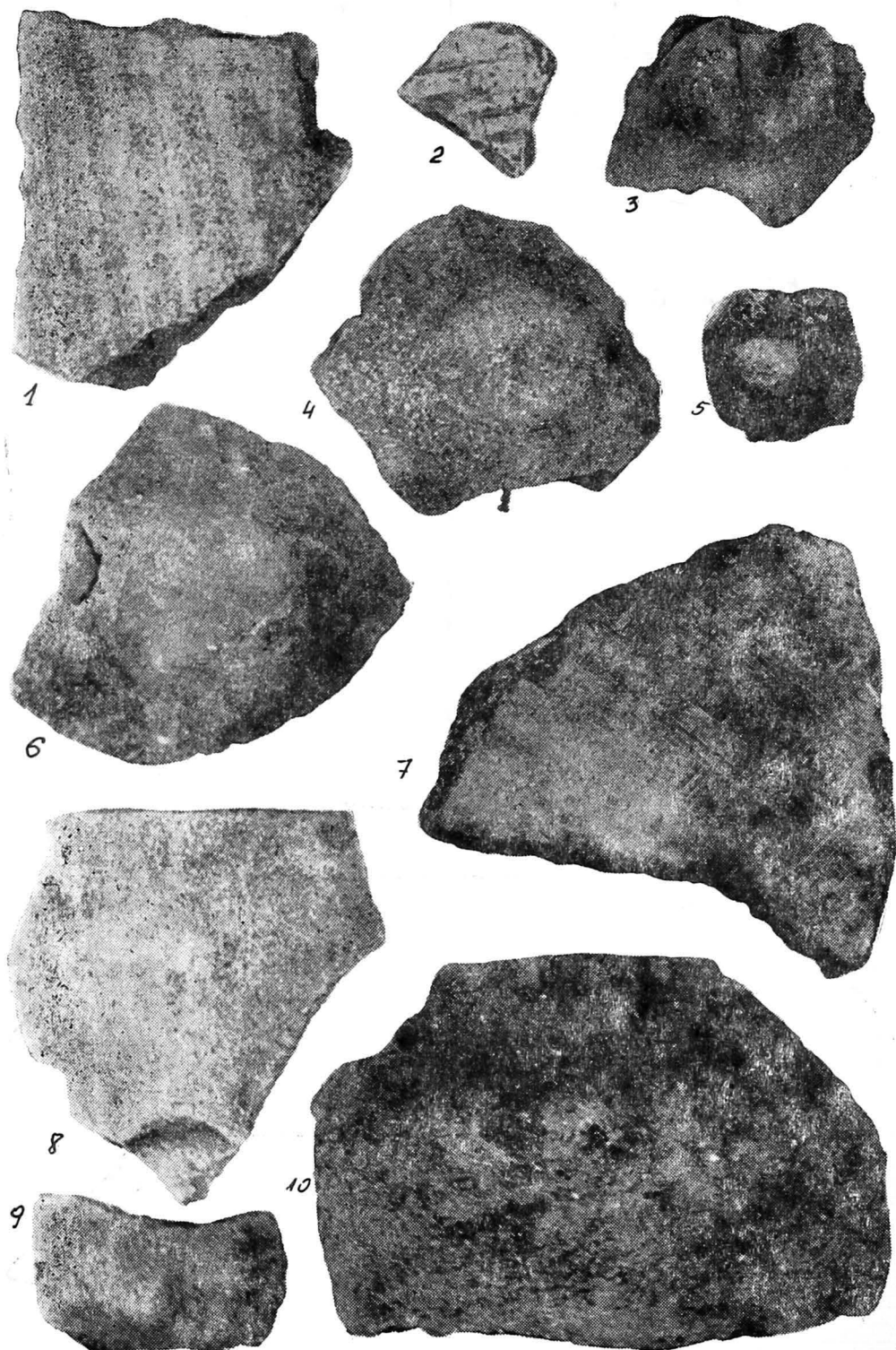

Fig. 5 — Adâncimea 0,40—0,60 m. Ceramică de uz comun. Vinča B₁/B₂.

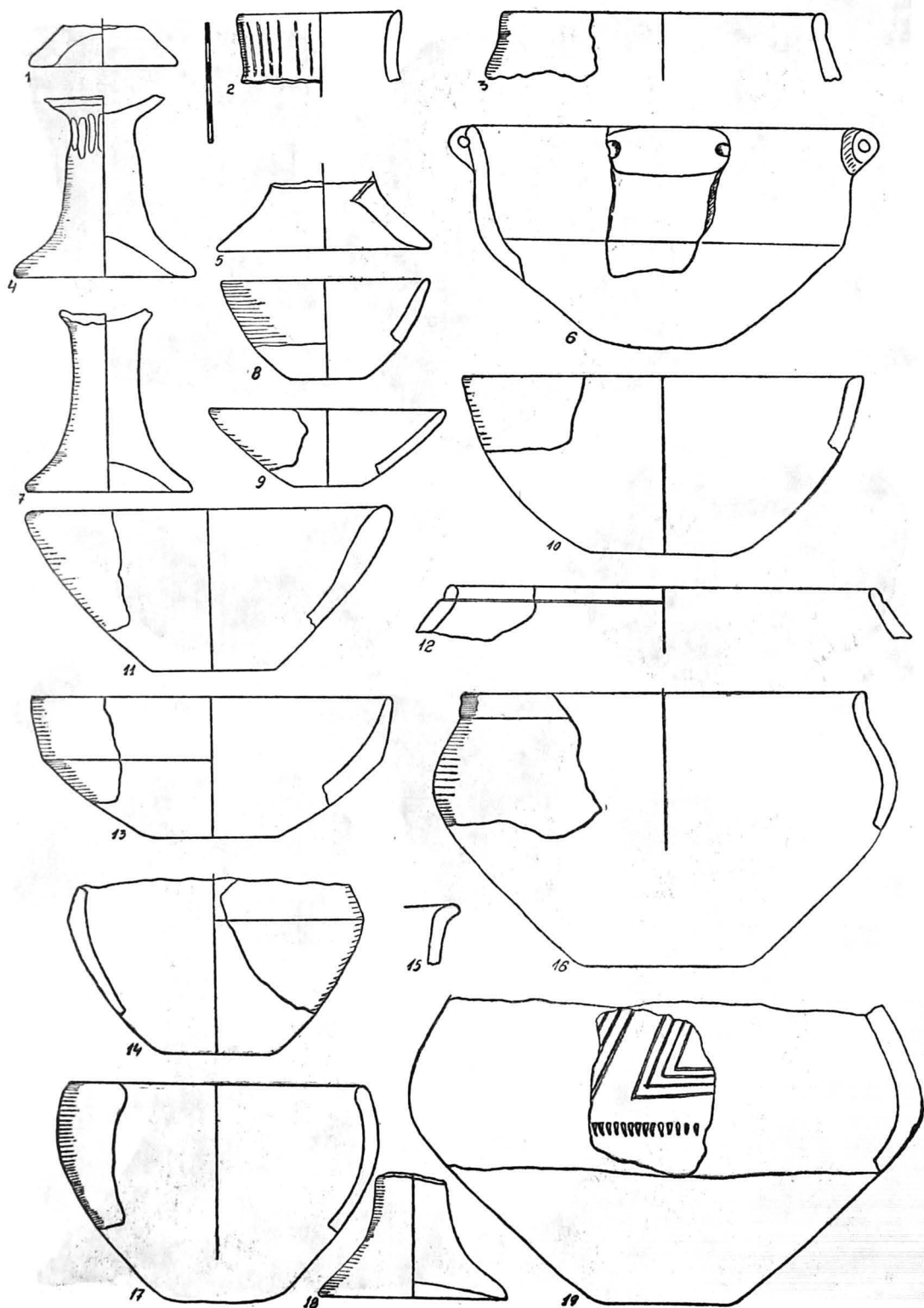

Fig. 6 — Adâncimea 0,40—0,60 m. Ceramică semifină. Vinča B₁/B₂.

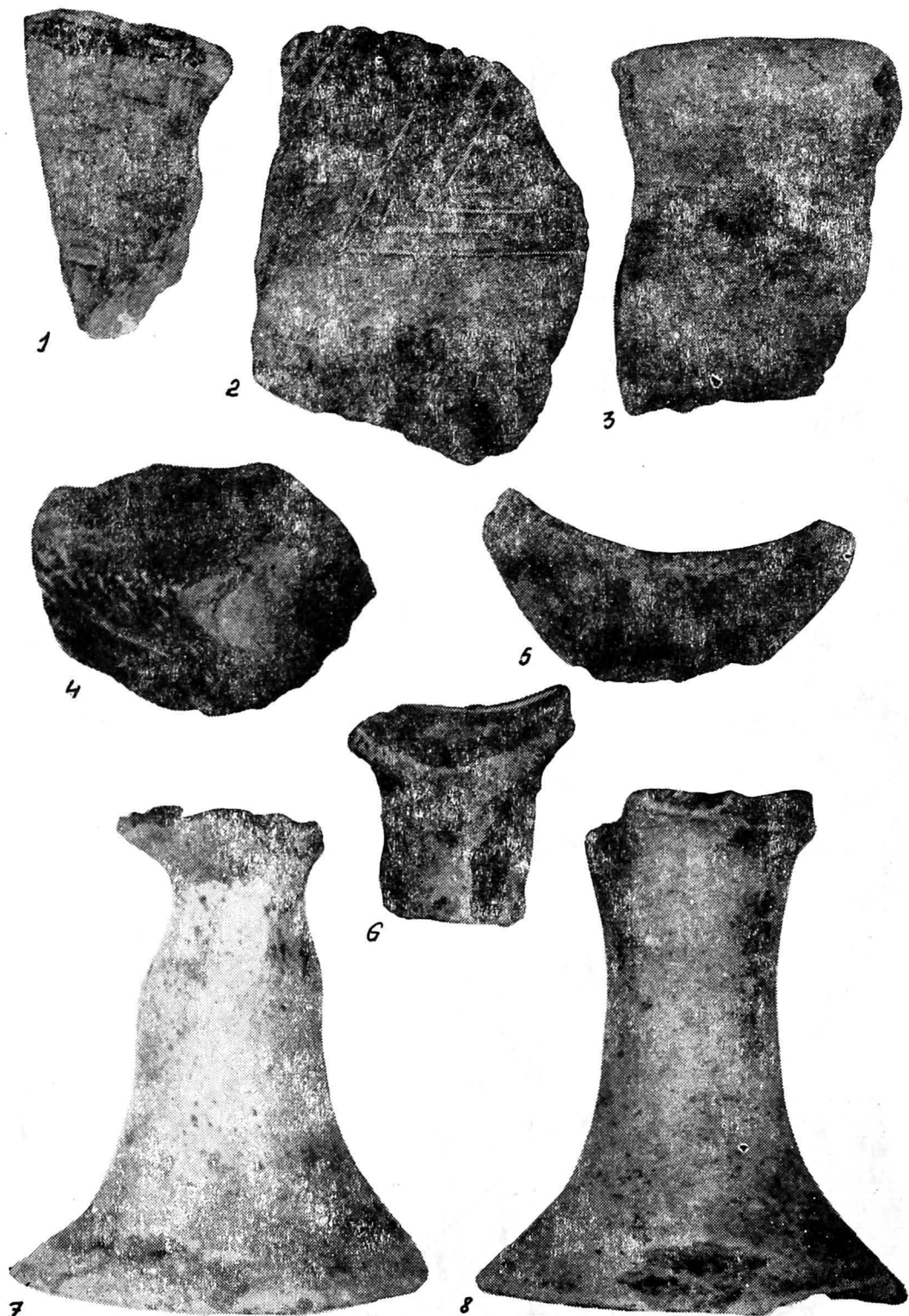

Fig. 7 — Adâncimea 0,40—0,60 m. Ceramică semifină. Vinča B₁/B₂.

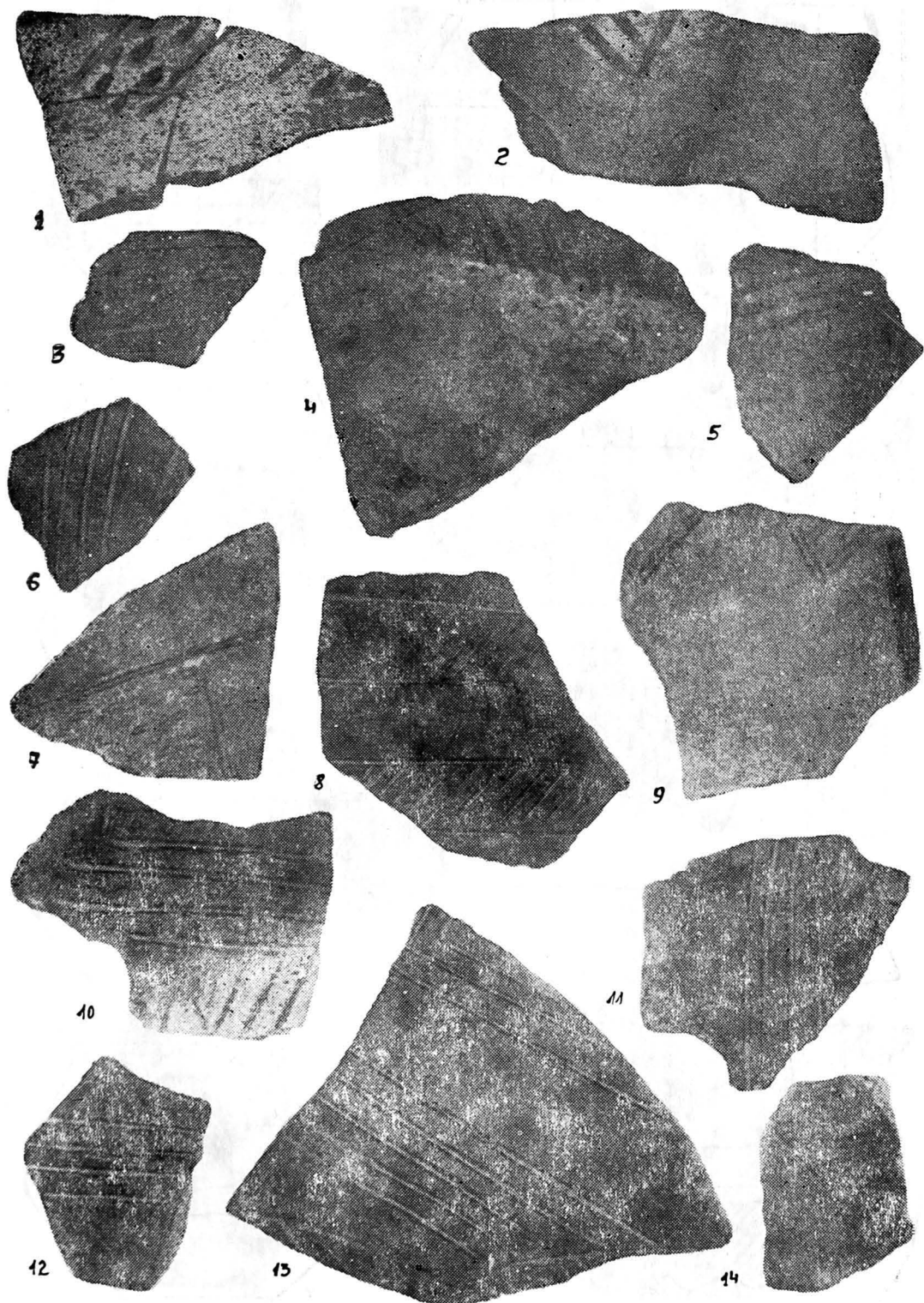

Fig. 8 — Adâncimea 0,40 — 0,60 m. Ceramică semifină. Vinča B₁/B₂.

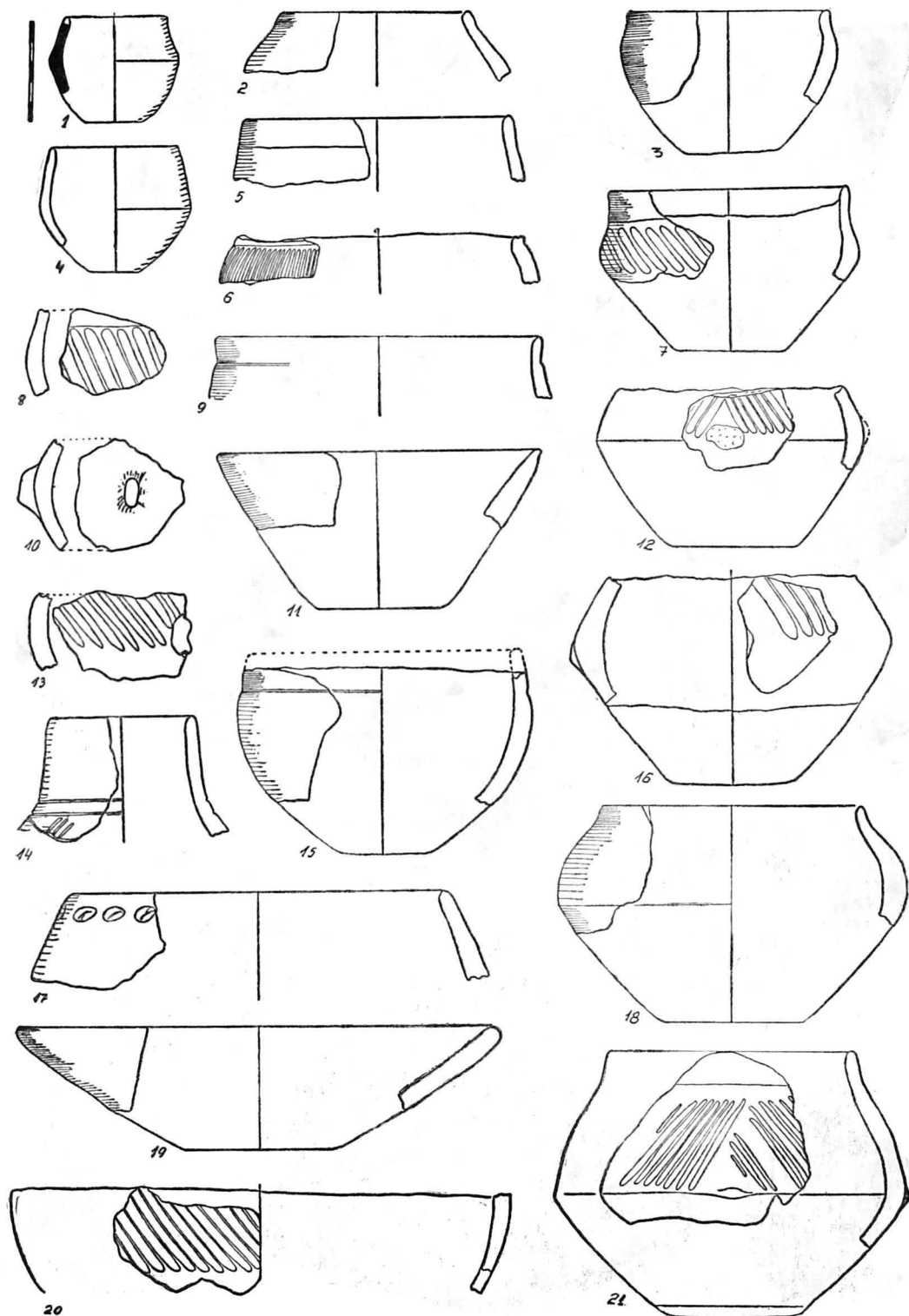

Fig. 9 — Adâncimea 0,40 — 0,60 m. Ceramică fină. Vinča B₁/B₂.

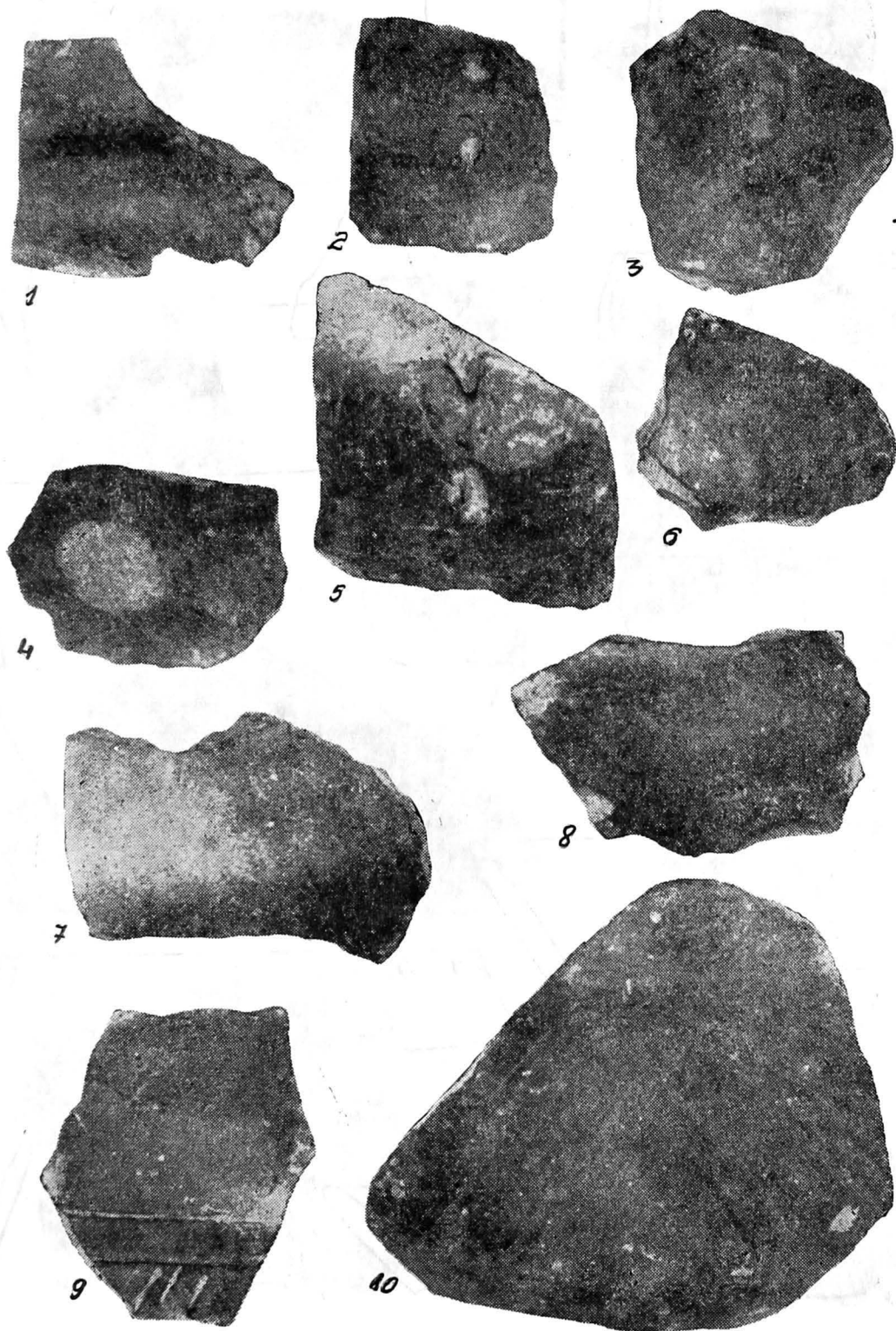

Fig. 10 — Adâncimea 0,40 — 0,60 m. Ceramică fină, Vinča B₁/B₂.

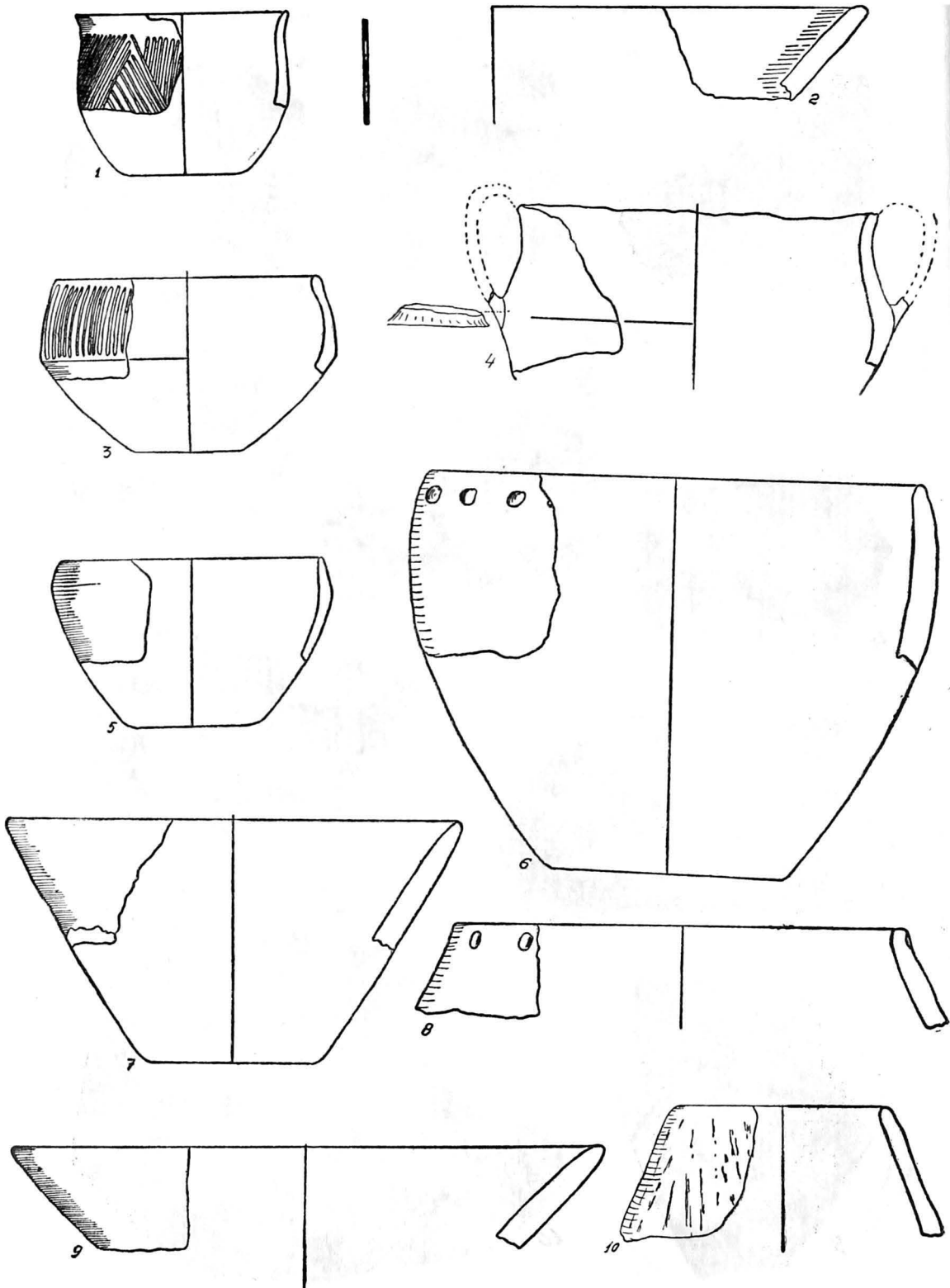
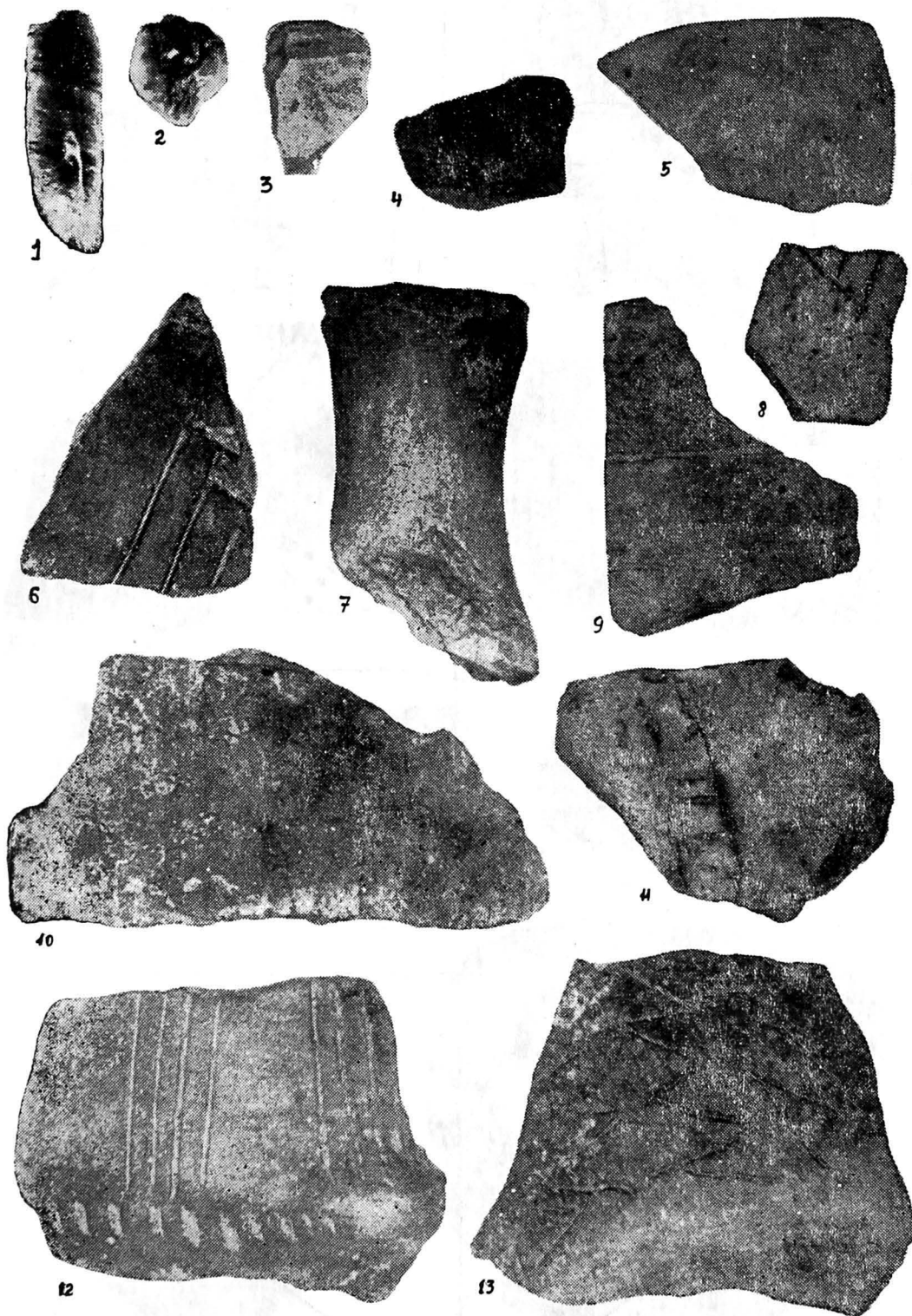

Fig. 11 — Adâncimea 0,80 — 1 m. Vinča B₁.

Fig. 12 — Adîncimea 0,80 — 1 m. Vinča B₁.

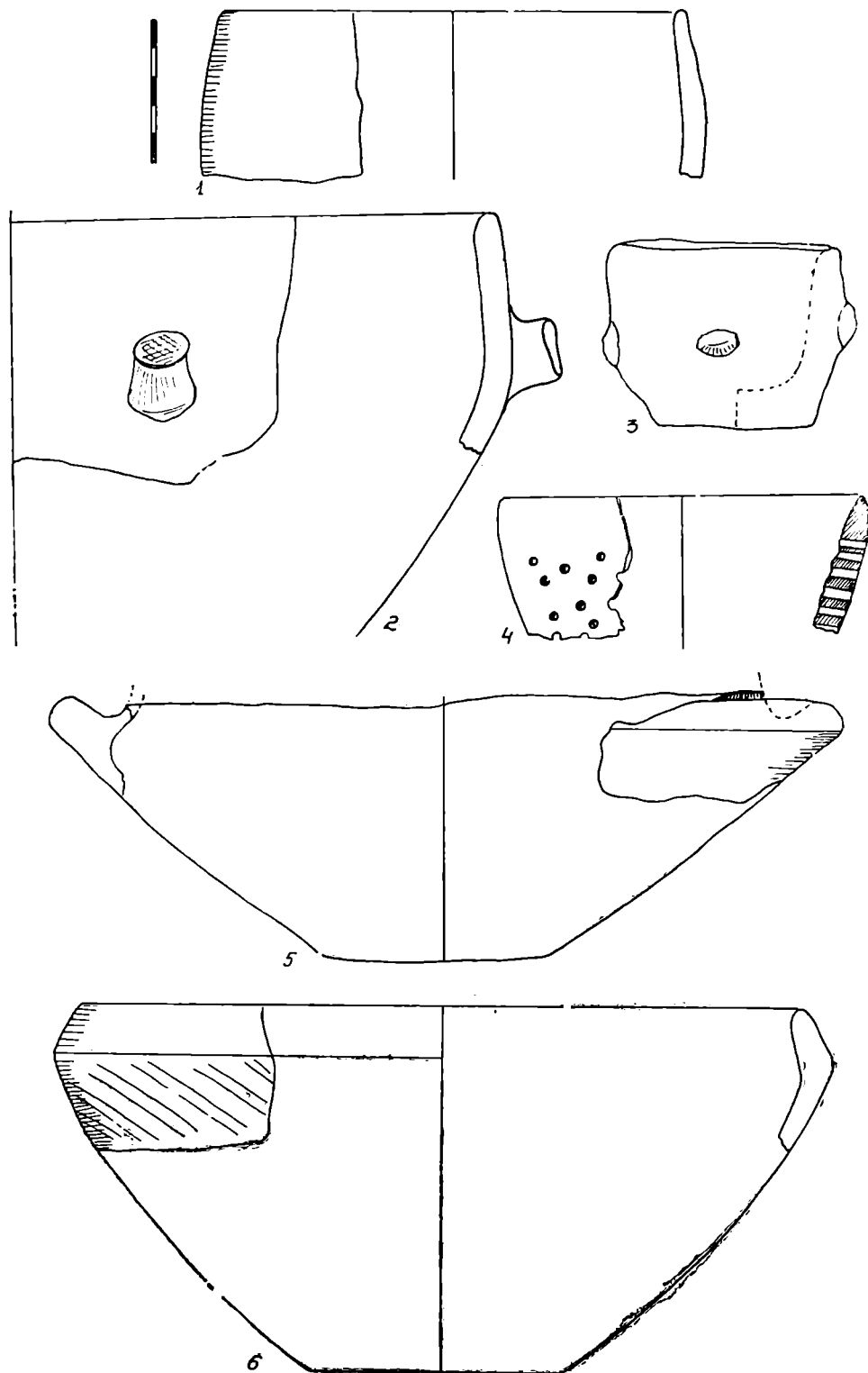

Fig. 13 — Adîncimea 1—1,20 n. Vinča B₁.

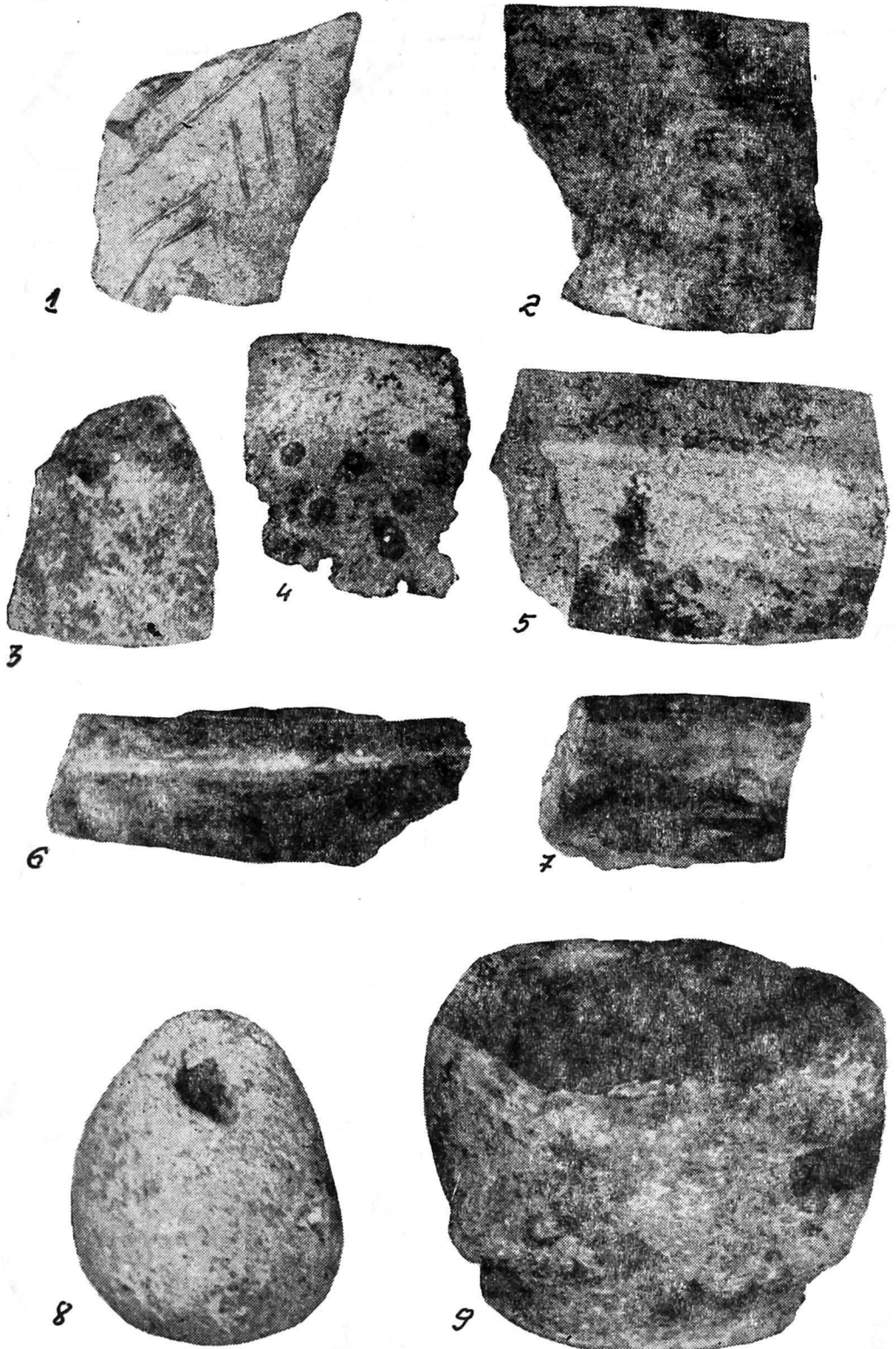

Fig. 14 — Adâncimea 1—1,20 m. Vinča B₁.

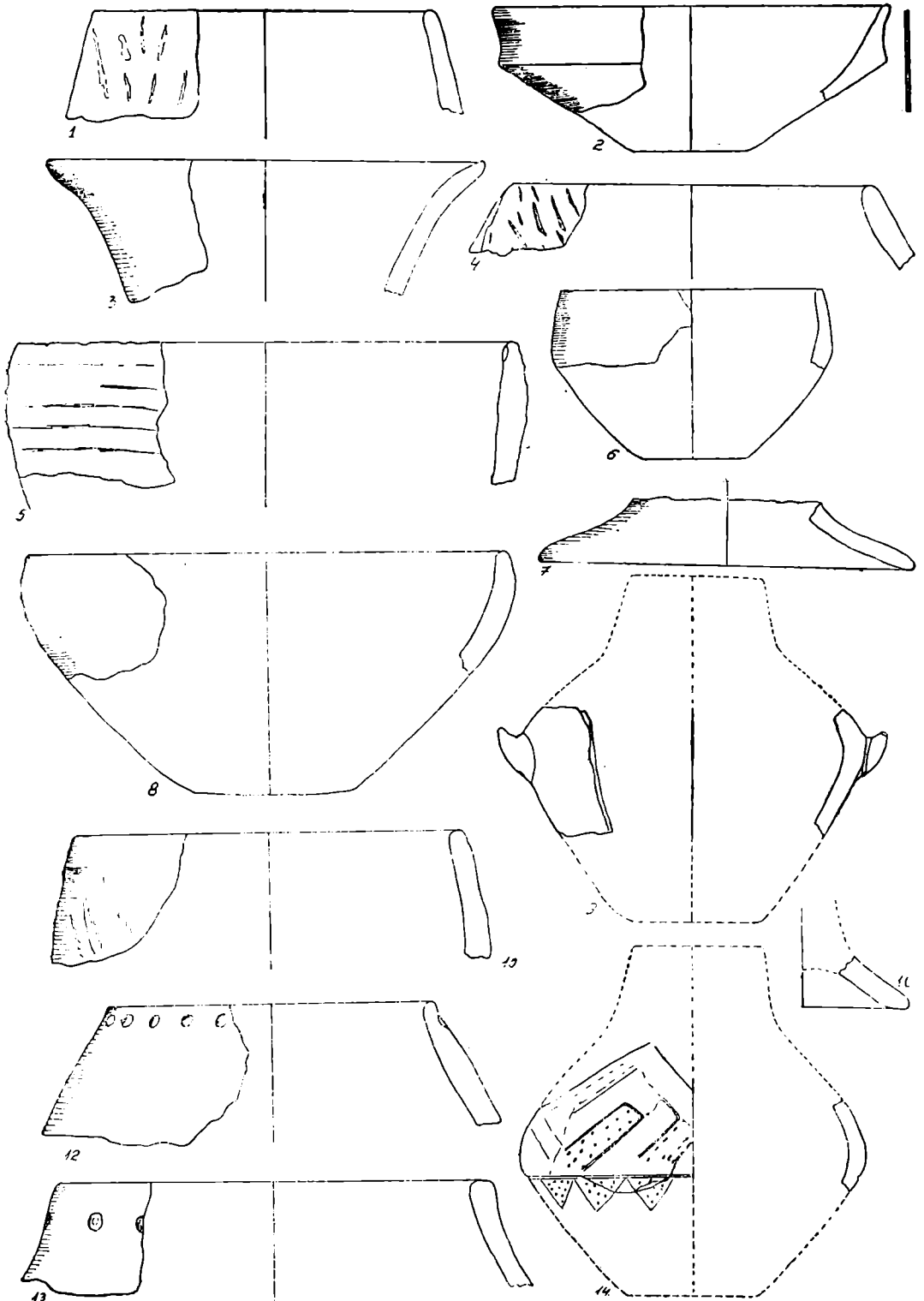

Fig. 15 — Adâncimea 1,20—1,40 m. Ceramică fină și semifină. Vinča B₁/B₂.

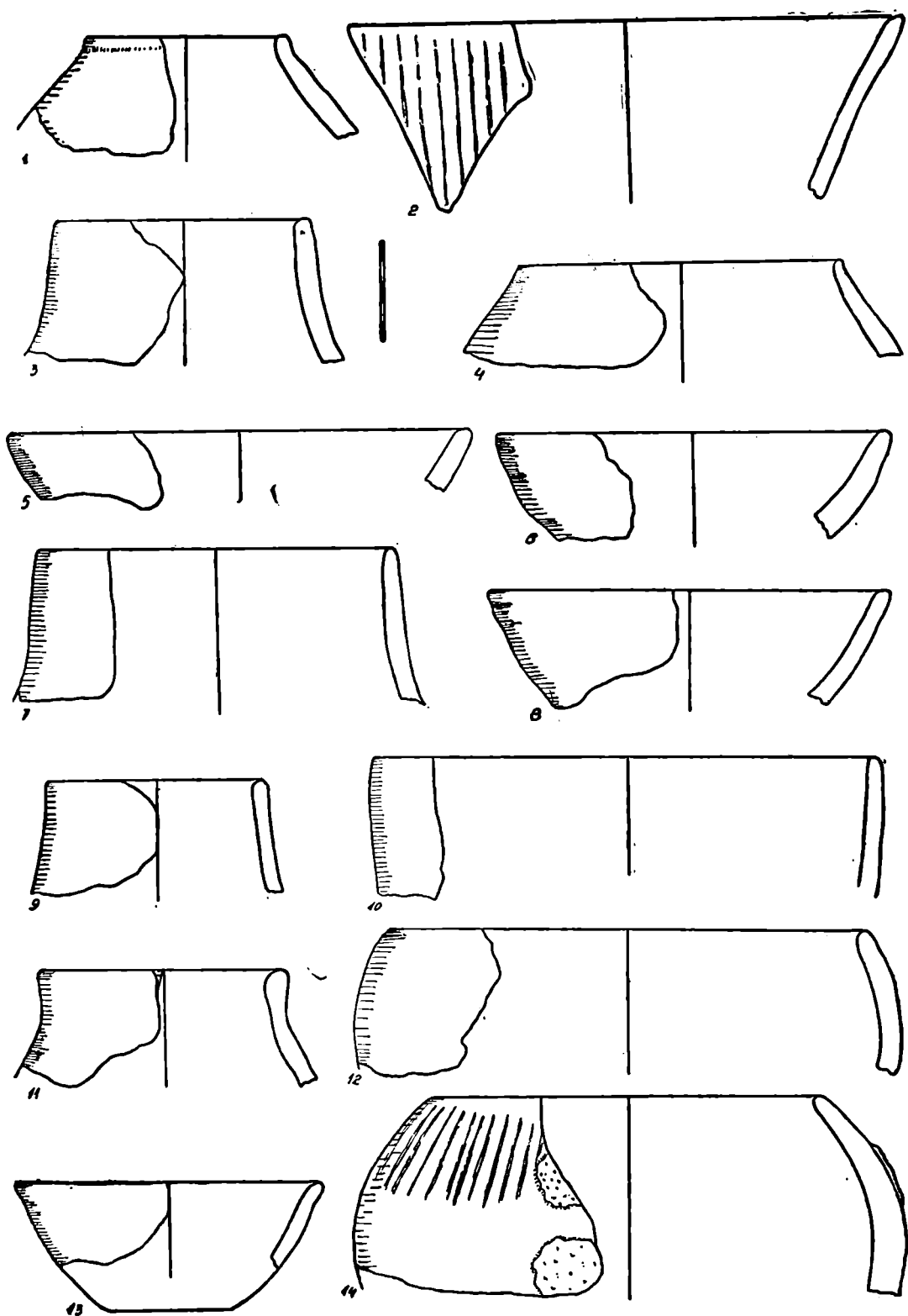

Fig. 16 — Adîncimea 1,20 — 1,40 m. Ceramică de uz comun. Vinča B₁/B₂.

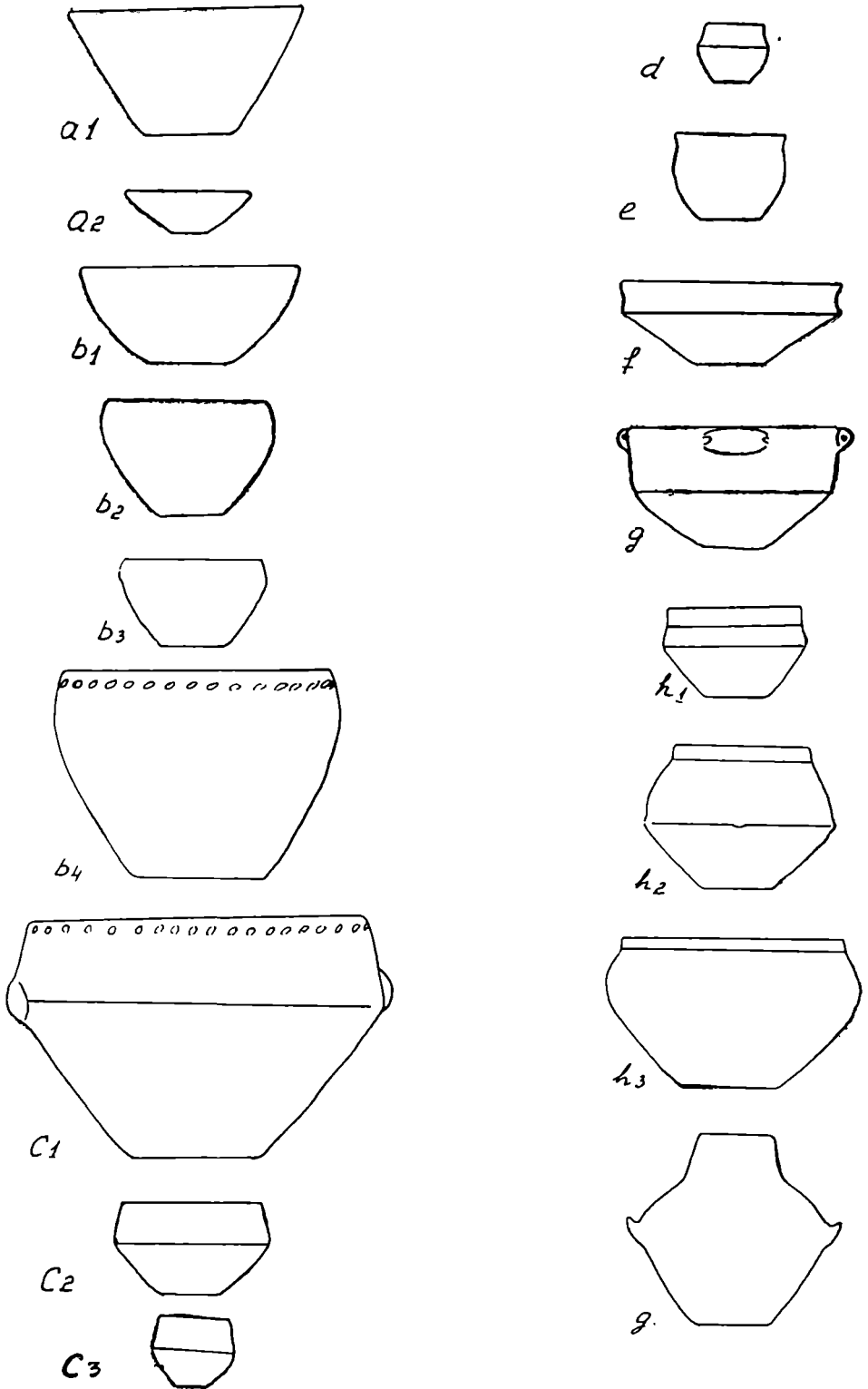

Fig. 17 — Tipuri și variante de vase. Vința B₁ și B₁/B₂.